Задания заключительного тура Акмуллинской олимпиады по татарскому языку и литературе для учащихся 8-9 классов

1. Саннар артына яшерелгән мәкальне табыгыз (10 б.).
13, 25, 21, 7, 16, 5, 2, 16 23, 1, 24 7, 21, 1, 13 3, 24, 14, 15, 1, 22.
Күренгән тау ерак булмас.

2. Фразеологизмнарның бер сүз белән белдерелгән синонимнарын табыгыз (5 б):
Кул арасына керә башлау - ярдәмләшү.
Борын салыну - әшәкесенү.
Чыпчык тезеннән - сай
Табан ялтырату - качу
Борчаклары пешмәү - ризалашмау.

3. Аваз пропорциясен чишегез (5б.)
Каз : сак = таж : ? тач

4. Табышмакларның җавабын тап (3 б.):
Күлмәкне икегә аерсак, нәрсә була? кул һәм мәк була
Башы "Т", койрыгы "Н", дошманы "М". Ул нәрсә? тычкан була
Тугай кайчан сайрый? „р" хәрефен өстәсәң сайрый, турғай була

5. *Кабыну* сүзенең нинди мәгънәләре бар? Мисаллар белән аңлатыгыз (3 б.).
А) Яну, яна башлау: ут кабыну.
Б) Кинәттән нинди дә булса көчле хисса бирелү: сөю хисе кабыну.
В) Эшли башлау: тракторның двигателе кабыну.

6. Тексттагы саннарны сүзләр белән языгыз (10 б)

Бүген дөньяда 6809 алты мең сигез йөз тугыз «тере» тел бар, аларның яртысы сигез илгә: Индонезия, Мексика, Бразилия, Камерун, Һиндстан, Кытай, АКШ һәм Рәсәйгә туры килә. Иң күп телле ил – Һиндстан, аның халкы 845 сигез йөз кырык биш диалектта сөйләшә. Аның артыннан Папуа -- Яңа Гвинея килә (монда 600 алты йөз ләп тел бар).

Планетада иң таралган тел булып кытай, инглиз һәм испан телләре санала. Киң кулланыла торган телләрнең беренче унлыгына Пекин диалектындагы кытай теле (бу телдә 875 сигез йөз җитмеш биш миллион млн кеше сөйләшә), һинди (366 өч йөз алтмыш алты миллион млн), бенгал (207 ике йөз җиде миллион млн), португал (176 йөз җитмеш алты миллион) млн, рус (167 йөз алтмыш җиде миллион млн), япон (125 йөз егерме биш миллион млн), немец (100 млн) һәм корея (78 җитмеш сигез миллион млн) телләре керә.

Бүген дөньядагы телләрнең туксан процентының (аларны йөз меңнән кимрәк кеше генә белә) киләчәге өметле түгел. ә менә бу телләрнең берничә йөзе, гомумән, үлем чигендә тора: әйтик, 357 өч йөз илле җиде телдә бүген иллешәр кеше генә сөйләшә, ә 46 кырык алты телне, гомумән, берәр кеше генә белә! Галимнәр раславынча, тел яшәсен һәм үссен өчен, бу телдә бер миллионнан артык кеше сөйләшү зарур икән (Матбугаттан).

7. М. Акмулла “Сүз чыгар шагыйрьләрдән хикмәт берлән” дип язган. Автор турында 5 факт яз (10 б.)

1) М. Акмулла - татар, башкорт һәм казах халыкларының шагыйре
2) Акмулла - шагыйрь һәм дин белгече Ш. Зәкинең шәкерте булганы
3) Сүзе туры булганы һәм гаделлеге өчен „Акмулла" кушаматын алган.
4) Башкорт дәүләт педагогия университетына 2006 нчы елда М. Акмулла исеме бирелде.
5) БДПУ алдында 2008 нче елда М. Акмуллага һәйкәл куелды.

8. Әсәр белән жанрны тәңгәлләштерегез (5 б):

- Ш.Камал “Акчарлаклар” - повесть
- Г.Камал “Беренче театр” - комедия
- М.Фәйзи “Галиябану” - драма
- Г.Әпсәләмов “Ак чәчәкләр” - роман
- Һ.Такташ “Киләчәккә хатлар” - поэма

комедия
драма
повесть
роман
поэма

9. Билгеләнгән алмашлыклар урынына геройның исемен куегыз (5 б.). Әсәрнең авторын күрсәтегез (2 б.) Фатих Әмирхан „Хәят" повесте.

....Егетнең йөз кыяфәте һәм сынын тотышы портрет күрсәтүенә караганда, бик сөйкемле иделәр: ачык маңгай, кәкрәебрәк килгән шактый киң кашлар, очлары югарыга каратылып куелган кые вә озын мыек һәм күкрәген киерелдеребрәк, егетсымак торыш АҢА Хәяткә мәхәббәтле күренделәр.

Егетнең кәләпүшеннән башка бөтен киеме иң соң мода белән Европача тегелгән нәрсәләр иде. Портрет иясе бу яктан да АҢА Хәяткә ошады.

УЛ Хәят портретны бик озаклап, бик нечкәләп карады, иң вак нәрсәләрне дә күзеннән төшереп калдырмаска тырышты. Шулай карый торгач, бервакыт аңар егетнең кәләпүше артыграк артка киелгән шикелле тоелды да, ул: «Кәләпүшне бераз алгарак киертәсе бар икән» дип уйлады.

10. Ә.Еникинең «Әйтелмәгән васыять» хикәясендә күтәрелгән проблемалар (6 б.)

- Торышыңа лаеклы кеше булу,
- Үткән тормышыңны онытмау,
- Туган туфрак, нигез, милләтеңне, телеңне онытмау.

11. Халык сүзе белән әйткәндә, ул «кылны кырыкка яручы» бер бала иде, дип кайсы әдәби геройны сурәтлиләр? (5 б.) Әбугалисинаны сурәтлиләр.

12. Тексттан микротемаларны билгеләгез (10 б.). Тулы текстның һәм андагы микротемаларның төп эчтәлеген бирергә кирәклеген истә тотыгыз.

Кышлак читендә ялгыз бер өй булган. Бирердә Хәлимә исемле кечкенә кызы белән Мәрьям апа яшәгән. Ишегалларында гөлчәчәк куаклары үскән. Ана белән кыз әлеге куакларны бик кадерләгәннәр. Көз килсә, аларны камышлар белән төреп, салкын кыштан яшереп куя торган булганнар. Көннәрдән бер көнне ана белән кыз яңа йортка күчәргә җыенганнар.

– Әнкәй! Безнең гөлчәчәкләребез каламыни? – дип, әнкәсеннән сорап куйган Хәлимә.

– Без күчәсе йортның алдында гөлчәчәкләр күп булса да, боларны да ятим итеп монда калдырмабыз, үзебез белән күчерербез.

Алар ваграк куакларны тамырлары белән казып күчерә алсалар да, иң зур куакка көчләре җитмәгән.

– Кызым, монысы калсын инде. Казый торгач, тамырларын харап итеп ташлавыбыз бар, – дигән әнкәсе.

Кыз, карт куакның үзен генә калдырырга кызганса да, көче җитмәгәч, нишләсен? Шулай итеп алар, иске өйләре алдында карт гөлчәчәк куагын ялгыз калдырып, китеп тә барганнар.

Көз үзе белән салкын җил, кыш рәхимсез суык бураннар алып килгән. Көзге җил дулаган, сызгырган, ыжгырган, әллә кайлардан куе болыт көтүләрен куып китергән дә ялгыз куак өстенә эре-эре тамчыларын сибәргә тотынган. Ә төн җиткәч, кинәт каты суык китереп бәргән. Иртәгесен күкне калын болытлар каплап алган, күбәләк-күбәләк кар яварга тотынган. Мескен карт куак, күз ачып йомганчы, ап-ак кар белән күмелеп калган.

Көн артыннан көн үткән, кояшлы, көләч яз килгән. Үләннәр яшәреп киткәннәр, агачлар чәчәкләргә күмелгәннәр. Бары куак кына язны котлап елмая алмаган. Ул, кышкы суыктан чирләгәнгә, кара янып, тереклектән мәхрүм булып боегып утырган да утырган. Тик кайдадыр, бик тирәндә, тамырларының ерак очларында зәгыйфь кенә тормыш җылысы саклый икән ул.

Ничектер бер көнне Мәрьям апа кызы Хәлимә белән куак яныннан үтеп бара икән. Хәлимәнең күзләре әлеге зур куакка төшкән дә, ул аны кызгануыннан чак кына елап җибәрмәгән.

– Әнкәй! Безнең ялгыз куагыбыз корыган бит, – дип, әнкәсенә сарылган.

– Ай, харап булган шул! – дигән әнкәсе. – Янында агып тора торган арыгы да кибеп беткән икән, ичмасам. Аны тазартып, су җибәрергә кирәк. Бәлкем, шуннан соң яшәреп китәр...

Ана белән кыз арыкны тазартканнар, буасын ачып, аңа саф су агызып киктәннәр.

Чынлап та, кинәт зур куакның тамырларына дым йөгергәне сизелгән. Кечкенә Хәлимә арыкны тикмәгә генә ачмаган бит! Ботакларда беренче бөреләр күренә башлаган, алар күбәйгәннәр, тулыланганнар, ә үзләре барысы да яшәү бөреләре булганнар.

Менә берзаман зур куак янына әнкәсе белән Хәлимә килеп туктаган.

– Әнкәй! Кара әле, куагыбыз чәчәк аткан бит безнең! – дип, кул чабып кычкырып җибәргән Хәлимә. – Арыкка су җибәрүебез бик яхшы булды, әнкәй. Чәчәкләре элеккегә караганда да матуррак!

– Әйе шул! Яхшы эш, хезмәт беркайчан да әрәм булмый ул, – дигән әнкәсе һәм чәчәкләр арасыннан берсен, иң матурын өзеп алган да кызының чәченә кадап куйган. *(Д.Аппакова)* (398 сүз)

1) Элек өй янында гөлҗимеш куагы үскән,
2) Ана белән кыз яңа йортка күчкән,
3) Гөлҗимеш куагы кышны авыр үткәргән,
4) Язын куак бөреләнмәгән. 5) Мәрьям апа белән Хәлимә куакка су агызганнар. 6) Гөлҗимеш куагы чәчәк аткан.

13. “Яхшы эш, хезмәт беркайчан да әрәм булмый ул, – дигән әнкәсе һәм чәчәкләр арасыннан берсен, иң матурын өзеп алган да кызының чәченә кадап куйган”, – җөмләсендә әйтелгән фикерне ничек аңлыйсыз? Текстта күтәрелгән проблемага туры китереп, эссе языгыз. Фикерләрегезне раслау өчен, матур әдәбияттан һәм тормыш тәҗрибәгездән 2 мисал китерегез.

Язма эшнең күләме 150 сүздән ким булмаска тиеш. Эшегезне чиста, төзәтүләрсез һәм танырлык итеп языгыз (25 б.).

Яхшы эш, хезмәт беркайчан да әрәм булмый.

Яшәү безгә авыр булыр иде
Яхшылыктан башка
Шуңа күрә яхшылыкны эшлик
Без үзебез башта.
Роберт Миңнуллин.

Күңеле яхшылыкта булган кеше, әдәби әсәрләрдәге һәм тормыштагы матурлыкларны күрә белә һәм үзе дә шуларны булдырырга омтыладыр, дип уйлыйм. Дәрдемә Аппакованың әсәрләре белән мин башлангыч сыйныфларда укыганда таныштым. Аның „Шыгырдавыклы башмаклар" хикәясе күңелемә кереп калган иде. Бу әсәр үзенә күтәргән фикер бүгенге тормышта аеруча актуаль. Бер-береңә ярдәм итү, җылы мөнәсәбәт, кайгы уртаклашу, хәлгә керү - бездә тәрбияләнергә тиешле мөһим сыйфатлар. Хикәядә автор нәкъ шушы идеяне үткәрә. Авыр вакытта дустыләренә ярдәмгә килеп, иң кадерле әйберен „сары күбәләк канаты төсле" башмакларын бүләк итеп Әминәткә шатлык хисе кичерә.

„Яхшылык итсәң - яхшылык күрерсең"- дип юкка гына әйтмиләр. Мин дә үзебезнең күршедә ялгыз гына яшәгән Рәзидә әбигә булышам. Быел кар күп, шуңа күрә капка алдын көрәргә чыкканда, иң элек, аңа йөрергә уңайлы булсын дип, сукмакларын чистартам. Яз көне аның ишек алдына да чәчәкләр утыртам. [illegible] җиләккә барганда, иң эреләрен аңа күчтәнәч итеп кертәм. Күрше әбиемнең ихлас күңелдән телгән изге догалары, рәхмәт сүзләре мине бәла-казалардан саклый.